

CE ESTE DEMNITATEA?

Ciprian Mihali

Filosofie socială

Anul I Filosofie UBB

ÎNTREBĂRI

Ceilalți cu mine:

- Ce se poate retrage cuiva căruia vrem să-i distrugem demnitatea? *Sau*: Ce nu trebuie să i se retragă în niciun caz pentru a-i proteja demnitatea?

Eu cu ceilalți:

- Ce anume din trăirile și din actele mele în raport cu ceilalți mă vor conduce să-mi păstrez demnitatea? Dar să mi-o pierd?

Eu cu mine:

- Ce mod de a mă vedea, de a mă evalua și de a mă trata mă va conduce să fac experiența demnității? Când am sentimentul că-mi erodez demnitatea din cauza propriului meu comportament față de mine însumi/însămi?

FORME ALE DEMNITĂȚII

- Demnitatea ca autonomie?
- Demnitatea ca întâlnire?
- Demnitatea ca respect al intimității?
- Demnitatea ca veracitate?
- Demnitatea ca respect de sine?
- Demnitatea ca integritate morală?
- Demnitatea ca sens a ceea ce e important?
- Demnitatea ca recunoaștere a finitudinii?

(apud Peter Bieri)

BOB DYLAN, DIGNITY

Fat man lookin' in a blade of steel
Thin man lookin' at his last meal
Hollow man lookin' in a cottonfield
For dignity

Wise man lookin' in a blade of grass
Young man lookin' in the shadows that pass
Poor man lookin' through painted glass
For dignity

Somebody got murdered on New Year's Eve
Somebody said dignity was the first to leave
I went into the city, went into the town
Went into the land of the midnight sun

Searchin' high, searchin' low
Searchin' everywhere I know
Askin' the cops wherever I go
Have you seen dignity

FRANCIS CABREL, LA DIGNITÉ

L'homme fort, tatoué sur les bras
L'homme faible à son dernier repas
L'homme seul au pied de la croix
Cherchent la dignité

L'homme sage sur le brin de paille
L'homme jeune entre deux batailles
L'homme pauvre sur le vitrail
Cherchent la dignité

Quelqu'un est mort, comment?
On ne peut pas dire
Mais la dignité a été la première à fuir
J'ai parcouru la ville, traversé les cités
Couru tant que j'ai pu courir

J'ai cherché en moi, j'ai cherché autour
J'ai cherché la nuit et le jour
J'ai demandé aux flics à chaque carrefour
Avez-vous vu la dignité?

AMBIGUITĂȚILE DEMNITĂȚII

- dificultatea de a oferi un fundament al demnității – dacă toți oamenii sunt demni... pedofilul, trădătorul, vulgarul?...
- demnitatea e intrinsecă ființei umane și totuși uneori se pierde: lipsa de demnitate a conduitelor nu conduce la pierderea demnității?
- „A-ți păstra demnitatea înseamnă **a sta drept**, a te ține sub control, a ține pentru sine, a evita tot ce ar putea ieși din sine și a cărei manifestare l-ar indigna pe celălalt burghez: râgâială, flatulență, urină, excremente, lacrimi, dorințe, bucurii și tristeți, supărări și entuziasme.” (Eric Fiat)
- dificultatea de a menține împreună ideea unei demnități inalienabile și stigmatizarea unor comportamente considerate nedemne: „un om care se comportă urât e **nedemn de demnitatea lui**”
- a avea dreptul de a fi demn, a revendica dreptul de a fi demn este un fapt demn în sine? A mă prevala de o demnitate absolută = necesar, dar nu suficient: trebuie să fiu **paznicul propriei mele demnități**, pentru că **sunt prima amenințare pentru propria-mi demnitate** – a face efortul pentru a fi la înălțimea a ceea ce e mai înalt în mine
- chestiunea demnității se reflectă în opozițiile dintre libertate și egalitate, persoană și cetățean, privat și public, majoritate și minoritate, dreptate și suveranitate a statului

DOUĂ MODURI DE A PRIVI DEMNITATEA

1) O **calitate** a ființelor umane – pe care o posedă pentru că sunt ființe umane

- O calitate = un drept – dreptul de a fi considerat și tratat într-un anumit fel, un drept care nu poate fi retras

2) Un anumit **mod de a vedea viața unui om**, de a gândi, de a trăi, de a acționa

- **Trei dimensiuni posibile:**

a) cum sunt tratat de alții? – ceilalți decid pentru demnitatea mea

b) cum mă poziționez în raport cu ceilalți? – atitudinea mea față de ceilalți

c) cum mă situez în raport cu mine însumi? – cum mă tratez cu demnitate pe mine însumi

- Demnitatea este o experiență constituită din mai multe straturi
- Pierderea demnității – nenorocire, infamie, rușine
- A trăi cu demnitate = a rezista amenințării permanente a fragilității într-o postură de echilibru
- Demnitate = echilibru?

ISTORICUL NOȚIUNII DE DEMNITATE

- „noblețe, demnitate, măreție” – pentru sine sau pentru ceilalți?
- nu cumva un termen decorativ? – ornamentul puterii, al demnitarilor
- Paul Ricoeur: „ceva i se cuvine ființei umane din **simplul fapt** că este umană” – umanitatea omului se dezvăluie cel mai limpede în suferința lui.
- Oedip: „abia atunci când nu mai sunt nimic devin cu adevărat un om” – până la recunoștința și respectul arătate morților
- în mod paradoxal, demnitatea umană apare mai clar în punerea la încercare, în nenorocire: „din excesul însuși al suferințelor se naște dreptul omului la demnitate. Neputincios și zdrobit, devenit un cerșetor orb alungat din cetate, el se învăluie într-o măreție nouă. Nu devine totuși un inocent, dar este sanctificat ca și cum ar fi trecut prin flăcări” (George Steiner despre Oedip)
- demnitatea umană apare mai întâi în finitudinea vieții și în „indefinitatea” valorii, sensului vieții
- asociată cu inteligența, cu gândirea (Pascal), cu libertatea (Sf. Bernard, demnitatea = liberul arbitru, dreptul de a comanda asupra celorlalte creaturi), cu libertatea voinței (Dante)
- pentru o persoană: demnitate – libertate – cauzalitate: a fi liber = a fi responsabil

MODERNITATE ȘI DEMNITATE

- **Immanuel Kant:** „În imperiul scopurilor totul are ori un *preț*, ori o *demnitate*. Ceea ce are un preț poate fi înlocuit și cu altceva, ca echivalentul său; în schimb, ceea ce este mai presus de orice preț, deci nu admite nici un echivalent, are o *demnitate*”.
- **Declarația universală a drepturilor omului:** „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”.
- **Hannah Arendt:** „Omul poate să-și piardă toate așa-numitele Drepturi ale Omului, fără să-și piardă calitatea sa esențială de om, demnitatea sa umană. Doar pierderea unei apartenențe la un *polis* îl exclude din umanitate... Când Drepturile Omului au fost proclamate pentru prima dată, ele erau considerate ca fiind independente de istorie și de privilegiile pe care istoria le acordase anumitor pătri ale societății. Noua independență constituia demnitatea atunci descoperită a omului. De la început, o atare demnitate avea o natură mai degrabă ambiguă. Drepturile istorice erau înlocuite de drepturile naturale, „natura” lua locul istoriei și se asuma, la modul tacit, faptul că era mai puțin străină decât istoria față de esența omului”.
- **Jürgen Habermas:** „Demnitatea umană, înțeleasă într-un sens strict moral și juridic, este corelativă cu această simetrie a relațiilor. Nu este o calitate pe care o „posedăm” prin natură, cum ar fi inteligența sau faptul de a avea ochi albaștri; ea este mai degrabă o indicație a ceea ce este „intangibilitatea”, care nu poate avea un sens decât înțeleasă în relațiile interpersonale de recunoaștere reciprocă, într-un comerț de la egal la egal între persoane”.

DOUĂ REGISTRE ALE DEMNITĂȚII (1)

1. Registrul persoanei – individul ca subiect, ființă autonomă

- trecerea de la „demnitați” la „demnitate”
- autonomie materializată în drepturi pe care politica are ca scop să le protejeze sau să le garanteze
- *Declarația universală a drepturilor omului*, Preambul: „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”
- persoana = titulară a acestor drepturi
- două trăsături ale DU:
 - a) **universalitatea**: demnitatea este o prerogativă a omului ca om care se traduce în paritatea drepturilor;
 - b) **dimensiunea politică**: aceste drepturi deschid calea emancipării popoarelor – viziune democratică
- caracter deopotrivă: a) **descriptiv** (ceea ce este, demnitatea este inerentă oamenilor); b) **normativ**: ea trebuie să fie recunoscută tuturor
- demnitatea persoanei justifică drepturile ei, dintre care chiar primul este respectarea demnității
- pentru a fi respectată, demnitatea trebuie să fie recunoscută reciproc

DOUĂ REGISTRE ALE DEMNITĂȚII (2)

Registrul recunoașterii – individul ca ființă relațională, relația cu celălalt

- recunoașterea îl lasă pe celălalt să fie el însuși și să fie liber – să recunoască sau să refuze liber recunoașterea, iar asta nu vine de la mine
- recunoașterea forțată nu are nicio valoare
- mișcarea recunoașterii: două conștiințe de sine – fiecare îl vede pe celălalt făcând ca el
- recunoașterea este formată din două relații în reciprocitate: cu sine și cu celălalt: „Ei se recunosc ca recunoscându-se reciproc (CM: *prin capacitatea lor de a se recunoaște reciproc*)” (Hegel)
- a fi recunoscut de către celălalt ca purtător al unei calități care depășește viața însăși, demnitatea umană
- identitatea este tributară recunoașterii: cererea de diferență este parte integrantă a identității
- recunoașterea nu este o politețe față de ceilalți, ci o nevoie vitală
- tensiune: între egala și universală demnitate a cetățenilor și cererea (nevoia) de recunoaștere, înțeleasă uneori ca formă de discriminare
- dar și „politica diferenței” și „politica universalismului” – aceeași insuficiență: **amputarea relației cu celălalt**
- demnitatea se afirmă uneori în detrimentul celui alt și poate conduce la atrocități în numele ei

PERSOANA UMANĂ

- noțiunea de „persoană” nu privește decât o parte a ființei umane și a demnității ei.
- Două efecte negative:
 - a) agravarea problemei **identitare**: devenim toți migranți și minoritari, expuși confruntărilor dintre naționalități și culturi;
 - b) diminuarea rolului politicii și dispariția persoanei în profitul „**resursei umane**” (orice resursă este exploatabilă): „persoana umană nu mai este un subiect social având drepturi, nevoi și dorințe, ci un cost pentru întreprindere, după criterii de eficacitate și de performanță”
- relația cu celălalt = esențială – mai puțin „valoare” sau „potențial”, mai mult „scop în sine”, chiar pluralitate de scopuri, dar și condiții de existență și poziție socială

DEMNITATEA CORPULUI UMAN

- persoana este un „individ” (*individuum*: ceea ce este indivizibil) – ființă indivizibilă cu drepturi indivizibile. Ex: sufletul unui invalid nu e nici alterat, nici mai puțin unit cu corpul când acesta se găsește într-o comă profundă sau e deficient în alt fel = demnitatea întregului uman
- orice viziune dualistă (corp și suflet distincte) suprimă corpului demnitatea lui: orice individ uman este în fiecare clipă, oricare ar fi condiția lui, o persoană posedându-și întreaga demnitate
- orice corp uman (demență profundă, Einstein, comă, campion olimpic) merită același respect – demnitatea ființei umane este aceeași în fiecare fază a vieții lui, de la concepție până la bătrânețe
- medicina: persoana continuă să trăiască normal ca o entitate psihosomatică a cărei demnitate nu poate fi împărțită, fragmentată: ex, în cazul agresiunilor – atingere adusă demnității: sunt corpul meu atunci când sunt agresat, dar am un corp atunci când vreau un drept în privința folosirii lui = a dispune liber de corpul său fără a întâlni obstacolul demnității sale intrinseci
- demnitatea persoanei sau demnitatea vieții? Calitatea vieții nu e totuna cu calitatea persoanei – viață care merită trăită – calificarea și cuantificarea vieții
- prin anumite variabile, demnitatea a devenit relativă și elastică într-o etică utilitaristă: persoanele intră în logici comerciale în totalitatea lor sau parțial
- nu există mai mult o moarte demnă decât o viață demnă, o moarte nedemnă de a fi trăită vs. o viață nedemnă de a fi trăită

FRAGMENTE DESPRE DEMNITATE

Immanuel Kant, *Fundamentele metafizicii moravurilor*

67. Necesitatea practică de a acționa după acest principiu, adică datoria, nu se bazează deloc pe sentimente, impulsuri și înclinații, ci numai pe relația reciprocă dintre ființele raționale, relație în care voința unei ființe raționale trebuie considerată întotdeauna ca fiind totodată *legislatoare*, deoarece altminteri ea nu ar putea fi gândită ca *scop în sine*. Prin urmare, rațiunea raportează fiecare maximă a voinței ca universal legislatoare la orice altă voință și de asemenea la orice acțiune săvârșită în raport cu sine, și face aceasta nu datorită vreunui alt motiv practic sau vreunui avantaj viitor, ci în virtutea ideii *demnității* unei ființe raționale care nu ascultă de nici o altă lege în afara aceleia pe care și-o dă, totodată, sieși.

68. În imperiul scopurilor totul are ori un **preț**, ori o **demnitate**. Ceea ce are un preț poate fi înlocuit și cu altceva, ca *echivalentul* său; în schimb, ceea ce este mai presus de orice preț, deci nu admite nici un echivalent, are o demnitate.

69. Ceea ce se raportează la înclinațiile și nevoile umane generale are un *preț de piață*; ceea ce, chiar fără a presupune vreo nevoie, este conform unui anumit gust, adică unei delectări produse de jocul pur gratuit al forțelor noastre sufletești, are un *preț afectiv*; ceea ce constituie însă singura condiție sub care ceva poate fi scop în sine nu are numai o valoare relativă, adică un preț, ci are o valoare internă, adică o *demnitate*.

JÜRGEN HABERMAS DESPRE DEMNITATE

Viața umană poartă „demnitate” și cere „respect”, inclusiv în formele sale anonime. Putem folosi termenul de „demnitate” doar pentru că acoperă un spectru semantic larg, sugerând în același timp conceptul mai specific de „demnitate umană”. În plus, conotațiile care sunt încă foarte evident atașate conceptului de onoare, așa cum putem să-i urmărim utilizările sale premoderne pornind de la istoria sa, au lăsat, de asemenea, urme în semantica termenului „demnitate” – în special conotația care se referă la un comportament reglementat – un **etos** – dependent de un statut social. Demnitatea regelui s-a materializat într-un stil de gândire și comportament care decurgea dintr-o altă formă de viață decât cea a femeii căsătorite sau cea a tânărului bărbat necăsătorit, a meșterului sau a călăului. „Demnitatea omului”, cu această dimensiune universalistă care îi conferă acuitate, nu putea fi atinsă decât pentru că s-a extras din aceste moduri concrete de a invoca de fiecare dată un anumit tip de demnitate. Dar, pe de altă parte, atunci când vine vorba despre această extragere progresivă care a dus la „demnitate umană” și „dreptul uman” (...) noi nu trebuie să uităm nici faptul că comunitatea morală a subiecților dreptului uman, liberi și egali, nu constituie o „împărăție a scopurilor” într-un „dincolo” noumenal, ci că ea rămâne încorporată în **forme concrete de viață** și în regulile lor de comportament - în etosul lor.

JÜRGEN HABERMAS DESPRE DEMNITATE

Comunitatea de ființe morale care își dau lor înșile legile se referă, în limbajul drepturilor și îndatoririlor, la toate relațiile care trebuie reglementate normativ; cu toate acestea, numai membrii acestei comunități își pot impune obligații morale unul altuia și se pot aștepta unii de la ceilalți să se comporte în conformitate cu o normă. Animalele pot să beneficieze de îndatoririle morale pe care trebuie să le respectăm în relațiile noastre cu toate creaturile sensibile la suferință, din simplă considerație pentru ele. Cu toate acestea, ele nu fac parte din acest univers al cărui membri își adresează reciproc imperative sau interdicții recunoscute intersubiectiv. După cum aș dori să arăt, „demnitatea umană”, înțeleasă într-un sens strict moral și juridic, este corelativă cu această **simetrie a relațiilor**. Nu este o calitate pe care o „posedăm” prin natură, cum ar fi inteligența sau faptul de a avea ochi albaștri; ea este mai degrabă **o indicație a ceea ce este „intangibilitatea”**, care nu poate avea un sens decât înțeleasă în **relațiile interpersonale de recunoaștere reciprocă**, într-un comerț de la egal la egal între persoane.